

Het nieuwe Europa

Hans Linthorst Homan, lid van de Hoge Autoriteit (1962-1967)¹

Robin de Bruin

Johannes (Hans) Linthorst Homan, in 1903 te Assen geboren als telg van een noordelijk regentengeslacht, was als onderhandelaar namens Nederland in de jaren 1955-1957 betrokken bij de totstandkoming van de Europese Economische Gemeenschap (EEG). Na de oprichting van de EEG en de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) in 1958 werd hij Permanent Vertegenwoordiger van Nederland bij deze Gemeenschappen te Brussel. In 1962 volgde zijn aanstelling als lid van de Hoge Autoriteit van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS), een ambt dat hij zou bekleden tot de executieven van de drie gemeenschappen in 1967 fuseerden.

Homans denken was sterk beïnvloed door de crisis van de jaren dertig. Tijdens de Duitse bezetting van Nederland propageerde de bezetter de totstandkoming van een economische *Großraum* in Europa. Homan meende dat zo'n aaneensluiting op het Europese continent zou leiden tot de door hem noodzakelijk geachte algehele welvaartsvergroting. Deze vage Europese notie kreeg tussen 1942 en 1944 meer vorm en richting door zijn contact met de federalist Hendrik Brugmans. Onder diens invloed werd Homan voorstander van een democratische, federale Europese staat. Na de bevrijding ontpopte hij zich tot een hartstochtelijk propagandist van het Europese federalisme.

Na de inwerkingtreding van de EGKS in 1952 leek de federale Europese staat binnen handbereik te zijn gekomen. De ministers van Buitenlandse Zaken van de zes EGKS-lidstaten verzochten de leden van het Parlement van deze gemeenschap om een ontwerpstatuut op te stellen voor een Europese Politieke Gemeenschap (EPG), de kiem van een federale staat. In 1953 werd dit ontwerp van een 'grondwet' aan de ministers aangeboden. Toen in

Hans Linthorst Homan, met links van hem minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns, tijdens de ondertekening van het Verdrag van Rome op 27 maart 1957
(Foto: Spaarnestad Photo)

augustus 1954 het Franse parlement het plan voor een Europese Defensiegemeenschap (EDG) blokkeerde, betekende dit ook het einde voor het EPG-ontwerp. Zijn leven lang bleef Homan dit betreuren als een gemiste kans om tot een politiek geïntegreerd Europa te komen. Als Nederlands onderhandelaar en Permanent Vertegenwoordiger werd hij omringd door Nederlandse ambtenaren die economische integratie als het einddoel van de Europese samenwerking zagen, terwijl deze economische integratie voor hem een tussenstation was op weg naar een Europese federale staat. Als het zwaartepunt in de politieke besluitvorming niet op een supranationaal Europees niveau kwam te liggen, zo argumenteerde hij, dan zou de economische integratie bij de eerstvolgende grote economische crisis door de nationale staten ongedaan gemaakt worden.

De plaatsvervanger van Homan als Permanent Vertegenwoordiger te Brussel, Charles Rutten, repte van hem als een aimabele, temperamentvolle, maar enigszins onsystematisch denkende man, wiens federalistische benadering van de Europese integratie overal in doorklonk. Aan dat federalisme had men in Den Haag echter 'helemaal geen boodschap'. Derhalve moest Homan als vertegenwoordiger van de regering vaak standpunten innemen waarmee hij het persoonlijk oneens was. 'Zijn invloed in Den Haag was niet groot. Iedereen vond hem aardig, maar men luisterde niet naar hem,' aldus Rutten. De Permanent Vertegenwoordigers van de andere lidstaten in Brussel dachten volgens Rutten ook zo over hem.²

Ernst van der Beugel, directeur-generaal op het ministerie van Buitenlandse Zaken (en in die hoedanigheid voorzitter van de ambtelijke Coördinatiecommissie voor de Integratie) en in de jaren 1957-1958 staatssecretaris voor Europese Zaken op hetzelfde departement, bevestigde Ruttens beeld van Homan. Hij tekende erbij aan dat Homans schorsing na de bevrijding als Commissaris van de Koningin in Groningen hem heel onzeker gemaakt had. Toen Homan in Brussel onderhandelde over het EEG-verdrag, kwam die labiliteit tot uiting in 'een bijna pathologische behoefte om tegen iemand aan te praten of tegen iemand aan te corresponderen'. Zelf kreeg Van der Beugel naast de officiële correspondentie één à twee brieven per dag van Homan en voerde hij met hem 'eindelozes telefoongesprekken'; de Nederlandse onderhandelaar had kennelijk behoefte aan een voortdurende bevestiging van de juistheid van zijn stellingname.³

Homan had in het eerste jaar van de Duitse bezetting als lid van het leidende driemanschap van de Nederlandse Unie steun betuigd aan nazi-Duitsland. Hoewel zijn naoorlogse carrière na een korte inzinking weer vaart zou krijgen, werd hem dit nog lang nagedragen. De sociaaldemocraat

Willem Drees, premier van 1948 tot 1958 en in tegenstelling tot Homan bepaald geen Europese ‘gelovige’, had met de voormalige leiders van de Unie niet veel op. Anders dan sommige van zijn partijgenoten hield hij al tijdens de bezetting afstand tot hen, uit wantrouwen over hun democratische gezindheid.⁴ Om die reden kostte het volgens Van der Beugel later de grootste moeite om zijn partijgenoot Drees ertoe te bewegen in te stemmen met de benoeming van Homan tot Permanent Vertegenwoordiger.⁵

Homan was erg Oranjegezind en heeft sterk geleden onder de beschuldigingen van ‘onvaderlands’ gedrag. Tussen zijn vaderlandsliefde en zijn Europese ideaal voelde hij een spanning, waarover hij openhartig sprak. Niet zonder pathos vergeleek hij zijn inzet voor Europa met de bijdrage van Gijsbert Karel van Hogendorp aan de Nederlandse natievorming na de Franse tijd. Mannen in periodes van overgang hadden iets tragisch, concludeerde hij, omdat hun oude loyaliteit – de provinciale bij Van Hogendorp, de nationale bij hemzelf – hen dwarszat.⁶

Niet ‘behoudend’

Linthorst Homans vader en grootvader waren beiden Commissaris van de Koningin in Drenthe geweest. Zelf werd hij in 1937 in Groningen in die functie benoemd. Zijn broer zou na de bevrijding Commissaris van de Koningin in Friesland worden. Homan hoorde bij de standsbewuste provinciale elite. Zelf beschreef hij zijn carrière als een strijd tegen het establishment, die werd bemoeilijkt omdat hijzelf tot de gevestigde orde gerekend werd.

Geheel vreemd was dat niet. Na een studie rechten in Leiden had Homan zich in 1926 in Assen gevestigd als advocaat. Twee jaar later was hij gehuwd met de Wassenaarse burgemeestersdochter jonkvrouw Elisabeth Storm van ’s-Gravesande, met wie hij vier kinderen zou krijgen. ‘Als vanzelf’ had Homan zich aangesloten bij de Vrijheidsbond, die zich vanaf 1938 formeel Liberale Staatspartij noemde. Hij werd lid van het dagelijks bestuur van die partij. Binnen de partij vond hij aansluiting bij Herman Louwes, de voorzitter van de Groninger Maatschappij van Landbouw. In 1932 werd Linthorst Homan burgemeester van Vledder, in 1935 statenlid in Drenthe en in 1937 kandidaat voor de Tweede Kamerverkiezingen. Kennelijk bleven zijn ambities bij de bestuurlijke gevestigde orde niet onopgemerkt, want nog voor die verkiezingen werd hij benoemd tot Commissaris van de Koningin in Groningen.⁷

Homan behoorde tot het liberale kamp, maar hij was te veel een aanhanger van het in die tijd opgang makende gemeenschapsdenken om zich daar echt thuis te voelen. Dit streven naar 'volkseenheid' en 'vernieuwing' hield in dat de 'schothjes' tussen de zuilen moesten worden doorbroken, de kloof tussen arbeiders en de middenklasse moest worden gedicht en de tegenstellingen tussen stad en platteland moesten worden verkleind. Homan kende de aantrekkingskracht van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) op het noordelijke (vooral Drentse) platteland. Door de lage prijzen voor landbouwproducten konden kleine boeren nauwelijks het hoofd boven water houden; de lonen van landarbeiders lagen gemiddeld beduidend lager dan die van bijvoorbeeld bouwvakkers. Homan trad toe tot Landbouw en Maatschappij, een boerenorganisatie die niet aan een politieke stroming verbonden was, maar die wel veel NSB'ers in de gelederen had. Zijn toetreding werd hem, beweerde hij later, om die reden door het establishment niet in dank afgenomen.⁸ Het doel van Landbouw en Maatschappij was de verbetering van de economische en sociale positie van de boeren. De emancipatie van het platteland zou later een belangrijk onderdeel vormen van Homans federale Europese denkbeelden.⁹

Homan was tegen het einde van de jaren dertig de drijvende kracht achter het (niet-verzuilde) provinciale opbouwwerk van de Groninger Gemeenschap, die steun bood aan armlastigen, bijvoorbeeld door vrouwen en kinderen naar vakantiegelegenheden uit te zenden.¹⁰ Hij hield in deze periode lezingen voor organisaties als de Volkshogeschoolbeweging, die in diverse Europese landen actief was en zich tegen zowel de moderne 'massamens' als het 'doorgeschooten individualisme' keerde. Tevens had Homan affiniteit met de Oxfordgroep, de internationale oecumenische opwekkingsbeweging die toenadering tussen landen, volken en klassen wenste te bewerkstelligen. Deze Oxfordgroep, waarvoor hij ook sprak, werd in 1938 omgedoopt tot Morele Herbewapening.¹¹ Deze organisatie poogde de samenwerkende 'Oslostaten' (kleine Noord-Europese landen verenigd in een handelsovereenkomst) ertoe aan te zetten een brug te slaan tussen de elkaar steeds vijandiger gezinde grote mogendheden in Europa.¹²

In zijn memoires stelt Homan een grote mate van continuïteit vast in al zijn activiteiten sinds de economische crisis van de jaren dertig.¹³ Er zijn echter geen expliciete aanwijzingen dat hij al in het interbellum aanhanger was van de toenmalige plannen voor de eenwording van Europa.¹⁴

‘Twee tegen drie’ voor Duitsland

Al snel na de Duitse bezetting van Nederland in mei 1940 werd buiten de bestaande politieke partijen om de Nederlandse Unie opgericht, die nationale samenwerking beoogde en een doorbraak van de verzuilde samenleving nastreefde. De Unie wilde een massabeweging van Nederlanders tegenover de Duitse bezetter zijn en zo de NSB de wind uit de zeilen nemen. Zij streefde een neocorporatistische ‘organische ordening der arbeidsgemeenschap’ na, ‘Nederlands socialisme’ genoemd. In de Unie speelden zogeheten personalistische denkbeelden over de juiste verhouding tussen individualisme en collectivisme een belangrijke rol. De Unie stond onder leiding van het driemanschap Louis Einthoven (hoofdcommissaris van politie te Rotterdam), Jan de Quay (hoogleraar psychologie te Tilburg en sinds medio mei 1940 regeringscommissaris voor de organisatie van de arbeid) en Homan. Haar aanhang groeide explosief en bereikte eind 1940 naar schatting een maximum van 600.000 leden.¹⁵

Mede onder invloed van het latere Tweede Kamerlid voor de PVDA Geert Ruygers, die in de eerste bezettingsjaren tot het kader van de Unie behoorde en toen nog een felle propagandist van het ‘nieuwe Europa’ van de nazi’s was, sprak Homan zich in september 1940 uit voor een Duitse overwinning in de oorlog.¹⁶ In een gesprek met Groningse predikanten en hoogleraren zei hij dat hij hoopte op een ‘twee tegen drie’-overwinning voor Duitsland tegen Groot-Brittannië, alsof de oorlog een voetbalwedstrijd was. Later legde Homan uit dat hij er van mei 1940 tot ver in 1941 (toen ook de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten bij de oorlog betrokken raakten) van uitgegaan was dat Duitsland militair onverslaanbaar was. Hij achtte een Britse nederlaag weliswaar ernstig, maar beschouwde een blijvende Duitse hegemonie op het continent als noodzakelijk, gezien de dreiging die er van de Sovjet-Unie uitging. De ineenstorting van Duitsland zou Nederland naar zijn idee overleveren aan de communisten uit het Oosten. Homans conclusie was op dat moment derhalve dat een compromisvrede onder handhaving van de bestaande krachtsverhoudingen (Groot-Brittannië 2 – nazi-Duitsland 3) voor Nederland de beste optie was. De uitspraak raakte begin 1941 breder bekend en bracht hem meteen ernstig in diskrediet. De (wat hij later noemde) ‘ongelukzalige’ uitspraak zou hem tot zijn dood blijven achtervolgen.¹⁷

Na de bevrijding verklaarde Homan zijn gewraakte uitspraak door te verwijzen naar zijn verwachting in het eerste jaar van de bezetting dat er onder Duitse leiding een ‘Vereenigde Staten van Europa’ tot stand zou

komen (een verweer dat overigens ook Waffen-ss'ers en vooraanstaande NSB-functionarissen gebruikten in de naoorlogse strafprocessen tegen hen). Homan schreef dat hij er destijds op rekende dat deze eenwording ertoe zou leiden dat het dan overbodig geworden Hitlerbewind door de Duitsers aan de kant zou worden geschoven en dat de koningin na de daaropvolgende vrede in een vrij Nederland zou terugkeren.¹⁸ 'Ik ken ontelbaren,' concludeerde hij, 'die zoo hebben gedacht als ik en die straks in hooge functies smetteloos zullen troonen. Maar die spraken er dan ook niet over.'¹⁹

In de plannen voor Europese eenheid die in het interbellum waren ontwikkeld, werd uitgegaan van de gedachte dat grotere economische eenheid op het Europese vasteland tot rationalisatie, productieverhoging en prijsverlaging zou leiden, waardoor de welvaart vergroot en verspreid zou worden. 'Europa' was in deze optiek de bovenpolitieke panacee voor de 'klassenstrijd'. In de nazi-propaganda speelde een op nationaal-socialistische leest geschoeide variant van Europese samenwerking een belangrijke rol. Daartoe werden ook daadwerkelijk maatregelen genomen, zoals het in juli 1940 gepresenteerde plan van de Duitse minister Walther Funk voor een betalingsunie van landen op het Europese continent.²⁰

Na de Duitse inval ging een aantal vooraanstaande Nederlanders, onder wie oud-premier Hendrik Colijn, enkele ministers in het naar Londen uitgeweken kabinet en verschillende hoge ambtenaren, uit van een langdurige Duitse suprematie in Europa. Sommige ministers in het Londense kabinet verlangden, net als Homan, naar een compromisvrede tussen de oorlogvoerende partijen. De katholieke minister van Koloniën Charles Welter hoopte daarbij op een supranationale Europese ordening.²¹ In bezet Nederland voerde de belangrijkste Nederlandse captain of industry Frits Fentener van Vlissingen vlak na de capitulatie van de Nederlandse strijdkrachten gesprekken met de Duitse gezant over de formatie van een kabinet van secretarissen-generaal onder zijn leiding. Ook Fentener van Vlissingen zag een economische 'aaneensluiting, misschien zelfs een tolunie' (een douane-unie) met Duitsland in het verschiet liggen.²²

De meeste van deze prominenten stelden – anders dan Homan – hun verwachtingen over de eindoverwinning bij na de voor Duitsland mislukte Battle of Britain in oktober 1940.²³ Het streven van nazi-Duitsland naar economische *Verflechtung*, die een uitstekende dekmantel bood voor roof uit de bezette gebieden, werd nu door hoge ambtenaren en de leiding van het bedrijfsleven (ook door Fentener van Vlissingen) doelbewust tegengewerkt.²⁴ Homan daarentegen bleef nog lang in een Duitse eindoverwinning geloven. Nog in juli 1941 schreef hij in een memorandum voor de Duitse

bezettingsautoriteiten dat het Nederlandse volk graag bereid zou zijn om zijn koloniale rijk na de vrede in het 'europäischen Apparat' in te brengen.²⁵

Sint-Michielsgestel

Na de Duitse inval in de Sovjet-Unie in juni 1941 verhardden de verhoudingen tussen de Unie en de bezetter zich, die verlangde dat Nederland actief aan de strijd in het Oosten zou deelnemen. De Nederlandse Unie weigerde zich hiervoor uit te spreken. De bezetter zette zijn kaarten op de NSB en verbood in december 1941 de Unie (de politieke partijen – de NSB uitgezonderd – waren eerder al verboden). Na dit verbod werd een deel van het kader van de Unie geïnterneerd in de gijzelaarskampen Haaren en Sint-Michielsgestel. De bedoeling van de gijzeling van vooraanstaande Nederlanders was dat Nederlandse verzetsgroepen van acties zouden kunnen worden weerhouden door deze op de gijzelaars te wreken.

Homan was na de opheffing van de Nederlandse Unie ambteloos burger geworden; enkele maanden eerder, in augustus 1941, was hij uit zijn functie van Commissaris van de provincie Groningen ontzet. Op 13 juli 1942 arresteerden de Duitsers hem en brachten hem over naar het gijzelaarskamp in Haaren. Later werd hij overgeplaatst naar Sint-Michielsgestel, bekend om het 'eliteberaad' dat er plaatsvond over de naoorlogse vernieuwing van Nederland. Anders dan De Quay en Einthoven werd Homan vanwege zijn openlijke Duitsgezindheid aan het begin van de bezetting uitgesloten van het belangrijke politieke overleg.²⁶

In gevangenschap voerde Homan vele gesprekken met de federalist en aanhanger van het personalisme Brugmans. Diens Europese federalisme was naar Homans zeggen 'heel wat deugdlijker' dan de Europese denkbeelden die hijzelf 'in een deel van 1940 en 1941 had gekoesterd'.²⁷ Homan nam Brugmans' federalistische denkbeelden over. Met Max Kohnstamm, de latere rechterhand van de Fransman Jean Monnet, een van de founding fathers van de EGKS, organiseerde Homan in Sint-Michielsgestel een gesprekskring over sociaaleconomische vraagstukken. Kohnstamm pleitte, ongetwijfeld anticiperend op een verwachte naoorlogse economische ontmanteling van Duitsland, voor de aansluiting van Nederland bij een 'Anglo-Amerikaanse Bond'.²⁸ Homan verwierp deze Atlantische oriëntering.²⁹

Homan weigerde een hem door de Duitsers aangeboden voorwaardelijke vrijlating uit Sint-Michielsgestel. Omdat de bezetter zijn represaillestrategie

wijzigde (vergeldingen werden voortaan uitgevoerd in de directe omgeving van de verzetsactie), werd hij op 20 april 1944 toch vrijgelaten. In afwachting van de bevrijding dook Homan onder. Hij schreef het leeuwendeel van zijn boek *Tijdscentering. Herinneringen aan vernieuwingswerk vóór en na 10 Mei 1940*. Deze apologie van zijn werk in de Nederlandse Unie zou hij in 1946 in een zeer beperkte oplage publiceren. Tevens trof hij voorbereidingen voor het herstel van het provinciaal bestuur in Groningen na de bevrijding.³⁰

Na de bevrijding besloot de regering Homan niet in zijn ambt van Commissaris van de Koningin te herstellen, vanwege de door hem uitgesproken hoop op een ‘twee tegen drie’-overwinning voor Duitsland.³¹ Homan werd naar zijn eigen gevoel tot zondebok gemaakt, aangezien De Quay in april 1945 als minister van Oorlog was opgenomen in het laatste kabinet-Gerbrandy en Eindhoven kort na de bevrijding hoofd van het Bureau Nationale Veiligheid kon worden; zij waren als lid van het driemanschap van de Nederlandse Unie dan ook beduidend voorzichtiger geweest met hun uitspraken. Na de afronding van een regeringsonderzoek ten aanzien van de Unie kreeg Homan in oktober 1947 alsnog eervol ontslag.³²

Doorbraak en Europese integratie

Binnen het Nederlandse verzet werden plannen ontwikkeld voor een toekomstig geïntegreerd Europa, vooral in de hoek van oud-leden van de Unie, die nadat hun organisatie was verboden aan het verzet deelnamen. De historicus en oud-verzetsman Wim Verkade herinnerde zich uit die periode dat deze voorstanders van politieke vernieuwing zich het hoofd braken over een plan, dat zij na de bevrijding wilden ‘stellen tegenover [...] het Groot-Germaanse Rijk’.³³ Een aantal van hen was een paar weken na de bevrijding op 5 mei 1945 betrokken bij de totstandkoming van de Nederlandse Volksbeweging (NVB), die een stuwende kracht was achter de oprichting van de PVDA in februari 1946. Uit een pamflet van Homan van vlak voor de bevrijding blijkt dat hij op dat moment voorstander was van een overleg-economie en de ‘oude individualistische strijd van vrije concurrentie’ afwees.³⁴

Met zijn denkbeelden over politieke vernieuwing en economische ordening lag toetreding van Homan tot de NVB (waarin Brugmans actief was) voor de hand, maar het bleek dat hij er niet gewenst was.³⁵ Na de oprichting van de PVDA vroeg Homan aan een vooraanstaand sociaaldemocraat of deze dacht dat hij in deze partij welkom zou zijn als lid. Homan verwachtte binnen enkele weken antwoord te krijgen, maar de connectie ‘bleef zwijgen,

zodat ik het wel moest opvatten als een blauwtje, eerlijk gezegd tot vreugde van mijn vrouw...’ Naar zijn eigen zeggen liep hij daarna jarenlang rond met de vraag wat vervolgens te doen, tot hij zich uiteindelijk bij de vvd aansloot.³⁶

Nadat zij beiden in Sint-Michiëlsgestel hadden gezeten, trad Brugmans op als Homans apologete en mentor in het Europese federalisme. In *Tijdscentering* betoogde Homan dat Europa een plan voor een gezamenlijke economische opbouw nodig had. Die algehele welvaartsvergroting moest de sociaaleconomische onvrede wegnemen die volgens hem onder andere de voedingsbodem geweest was voor de machtsovername van de nazi's in Duitsland. Hij beschouwde daarnaast de centralistische, nationale staat als een archaisch verschijnsel. Voor Nederland zag hij een specifieke taak in Europa. Vanwege zijn centrale ligging tussen het Germaanse, Romaanse en Angelsaksische cultuurgebied kon Nederland het goede aan die culturen ontlenen en volgens Homan derhalve als bemiddelaar of brug tussen die volken fungeren.³⁷

Europese Beweging

Na de Tweede Wereldoorlog was het voor Homan aanvankelijk niet gemakkelijk om als ambteloos burger levensvreugde te vinden.³⁸ Het voorzitterschap van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond (1946-1952) en van de Vaste Commissie van de Rijksdienst voor het Nationale Plan (1947-1952) leidden zijn maatschappelijke come-back in. Later kwam er het voorzitterschap van het Nederlands Olympisch Comité bij (1951-1959).³⁹ Minister van Landbouw Sicco Mansholt, net als Homan een exponent van de noordelijke elite (de vader van Mansholt had in de jaren dertig contact gehad met Hans Linthorst Homan en zelf was hij bevriend met diens broer Harry), zorgde ervoor dat Hans internationaal op het paard kwam te zitten. Mansholt had een hoge dunk van diens kennis van de landbouwsector.⁴⁰ Hij bezorgde hem een positie bij de International Federation of Agricultural Producers (IFAP), een belangenorganisatie bij de Verenigde Naties, via welke Homan terecht kwam bij de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES, de organisatie ter verdeling van de Marshallhulp).⁴¹

Eind jaren veertig verzocht de Nederlandse Raad der Europese Beweging Homan een rapport op te stellen over landbouwintegratie. Dit rapport, dat in 1950 verscheen, ging over de vraag welke gevolgen een vrij verkeer in West-Europa van personen, kapitaal en goederen voor de agrarische bevol-

king zou hebben. Homan bepleitte een geleidelijke rationalisering van de landbouw in Europees verband, maar drong aan op (alternatieve) werkgelegenheid in de regio om leegloop van het platteland te voorkomen. In het Europese denken werden voorstanders van intergouvernementalisme, die niet verder wilden gaan dan de samenwerking van nationale staten, onderscheiden van federalisten zoals Homan, die een Verenigde Staten van Europa voorhadden. Neofunctionalisten bewandelden een tussenweg en streefden naar volledige integratie in een specifieke sector (die van kolen en staal bijvoorbeeld), in de verwachting dat dit een proces van steeds omvangrijker integratie in gang zou zetten. Homan zag geen tegenstelling tussen zijn federalisme en zijn pleidooi voor sectorintegratie in de landbouw, daar deze immers 'als eerste versnelling was bedoeld voor een zeker héél lange rit'. Ook Monnet en Robert Schuman, de grondleggers van de sectorale EGKS, mochten wat hem betreft tot de federalisten gerekend worden.⁴²

In juni 1952 volgde, opnieuw na bemoeienis van Mansholt, Homans benoeming tot directeur Europese Integratie op het ministerie van Economische Zaken (EZ).⁴³ Met het aantreden van minister Wim Beyen in 1952 op Buitenlandse Zaken ging de Nederlandse regering een algemene economische integratie nastreven en niet een sectorale zoals de EGKS. Beyen meende dat het onmogelijk was de economie in sectoren op te splitsen en vond net als Homan dat economische integratie op den duur niet zonder politieke integratie kon.⁴⁴ Homan werkte mee aan het plan-Beyen (1952-1953) voor een douane-unie, die hij ongetwijfeld zag als een stapje in de richting van het door hem gewenste federale Europa. In Frankrijk werd echter gevreesd voor de gevolgen van vrije concurrentie voor de eigen economie, en volgens Homan werd rond 1953 duidelijk dat 'de sfeer' van Monnet en Schuman in Parijs 'niet meer de beslissende factor' was.⁴⁵ Het streven naar supranationale politieke integratie verdween van tafel als gevolg van de eerder al vermelde blokkade door het Franse parlement van de EDG in augustus 1954, tot groot verdriet van Homan.

Buitentarief

Nadat zijn eerste vrouw in 1951 was gestorven, huwde Homan in 1952 de Italiaanse Maria Vittoria Senni. In haar geboorteland zou hij op 25 maart 1957 het hoogtepunt van zijn Europese leven meemaken.⁴⁶ De *relance européenne* leidde tot de conferentie van Messina in juni 1955, waar de verzamelde ministers van de EGKS-lidstaten op initiatief van de Benelux een

waslijst van wensen met betrekking tot economische samenwerking opstellen. Vervolgens kreeg Homan een rol in de Nederlandse delegatie (onder leiding van de econoom Gerard Marius Verrijn Stuart) bij de opstelling van een rapport dat de richting van de integratie moest aangeven. De Belgische minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak gaf hieraan leiding. Aanvankelijk namen ook de Britten deel aan de besprekingen, maar zij trokken zich terug toen duidelijk werd dat op de totstandbrenging van een douane-unie werd gemikt; zij wilden niet verdergaan dan een vrijhandelszone.⁴⁷

Op het rapport volgden in 1956 en 1957 onderhandelingen over het EEG-verdrag, eveneens onder voorzitterschap van Spaak, in het wat vervallen en 's winters ijsig koude kasteel Hertoginnedal te Brussel. Stond de Nederlandse delegatie officieel onder de algehele verantwoordelijkheid van de minister van BZ, Homan van EZ leidde haar. De jurist Henri Frederik Eschauzier van BZ nam de onderhandelingen over Euratom voor zijn rekening. Homan maakte zich namens Nederland op het institutionele vlak sterk voor belangrijke beslissingsbevoegdheden van de supranationale Commissie op het terrein van de gemeenschappelijke markt, terwijl het overleg tussen de lidstaten in de Raad van Ministers ten doel zou moeten hebben de economische, monetaire en sociale politiek van de nationale regeringen te coördineren.⁴⁸ Het uiteindelijke EEG-verdrag vond Homan een 'vrij willekeurige optelsom van loshangende wensen', maar het was naar zijn mening tijdens de onderhandelingen onmogelijk geweest meer te bereiken. Homan zag de EEG als de mogelijke opmaat voor een politiek geïntegreerd Europa, hoewel hij begreep dat de totstandkoming van zijn ideaal van de politieke ontwikkelingen in de lidstaten zou afhangen.⁴⁹

Een heet hangijzer in de onderhandelingen over het EEG-verdrag was de door Frankrijk en België gewenste associatie van overzeese gebiedsdelen, die uit een Europees fonds geld moesten krijgen om tot ontwikkeling te worden gebracht. Nederlandse politici voelden er weinig voor om Den Haag te laten meebetalen aan de koloniale politiek van de EEG-partners, met name Frankrijk. Economisch werd er in een associatieverdrag nauwelijks voordeel gezien voor Nederland en zelfs mogelijke nadelen voor de Nederlandse overzeese gebiedsdelen.⁵⁰ De zeer moeizame beslissende onderhandelingen werden door Drees en de andere regeringsleiders gevoerd op een eurotop avant la lettre in Hôtel Matignon, de Parijse ambtswoning van de Franse premier. Hier kreeg Drees de toezegging dat Suriname en de Nederlandse Antillen net zoveel geld uit het fonds zouden ontvangen als Nederland eraan bijdroeg.⁵¹ Homan doet het in zijn memoires voorkomen

alsof er ‘door de grootheid van minister Drees’ om vier uur in de ochtend een compromis mogelijk werd dat de associatieparagraaf redde. ‘Ontroerd zei ik tegen de heer Drees hoe ik hem bewonderde. Nuchter antwoordde hij dat ik hard had gewerkt en dat ik hem mocht tutoyeren.’⁵² Waarschijnlijk zegt de anekdote meer over de onderlinge verhoudingen dan over de exacte toedracht in Hôtel Matignon, want volgens Jaap van der Lee, de toenmalige directeur Internationale Organisaties van het ministerie van Landbouw, moest Drees zich *contre-coeur* neerleggen bij de wensen van zijn Franse ambts- en partijgenoot Guy Mollet.⁵³

De EEG zou in diverse etappen een douane-unie moeten worden, waarin door alle deelnemende landen dezelfde ‘buitentarieven’ (importheffingen) werden gehanteerd voor import uit landen buiten de Gemeenschap. De bestaande buitentarieven van Nederland waren laag vergeleken met die van Frankrijk, dat de eigen economie hiermee afschermd tegen buitenlandse concurrentie. Nederland had baat bij een laag tarief en wilde in hoog tempo op een douane-unie afsteveneren. Parijs wilde een hoog buitentarief en probeerde de vaart te remmen. De uitkomst was een hoog buitentarief, dat vervolgens zou worden verlaagd.

Verskillende Kamerleden waren niet gelukkig met die hogere buitentarieven. Met name het tarief op de import van ruwe tabak van buiten de Gemeenschap (uiteindelijk dertig procent) was berucht. Gevreemd werd voor de positie van de Nederlandse tabaksindustrie. Op 25 maart 1957 tekenden minister van BZ Joseph Luns én Homan namens de Nederlandse regering het EEG-verdrag in Rome. Marinus van der Goes van Naters, de meest fervente Europeaan in de Tweede Kamerfractie van de PVDa, schreef in zijn (niet altijd betrouwbare) herinneringen over het banket na afloop: ‘Homan werd nog tijdens het gastmaal aan de telefoon geroepen: dringend. Het was [het lid van de Tweede Kamer voor de KVP] Pieter Blaisse: Europeaan, maar wel érg vanuit het zakenleven. Blaisse: “Mijn gelukwensen, kerel, en hoe hoog wordt het recht op tabak?” Homan: “Honderd procent” – en de telefoon op de haak.’⁵⁴ Tussen 1958 en 1968, toen de douane-unie voltooid was, zouden de buitentarieven gestaag dalen.

Een federalist als Permanent Vertegenwoordiger

Uit de herinneringen van tijdgenoten komt Homan naar voren als tamelijk naïef en beïnvloedbaar. Het is dan ook zeer opmerkelijk dat hij in 1958 als Permanent Vertegenwoordiger werd benoemd, ook al omdat hiermee een

overtuigde federalist werd aangesteld als ‘instrument van de raad van ministers’.⁵⁵ Bovendien moest men op de ministeries in Den Haag over het algemeen weinig van zijn federalisme hebben. Zijn benoeming vormde de voorlopige uitkomst van de voortdurende competentiestrijd tussen de ministeries van Economische en Buitenlandse Zaken over de coördinatie van het buitenlands economisch beleid. Minister van EZ Jelle Zijlstra had met steun van zijn Antirevolutionaire Partij (ARP) in juli 1958 weten af te dwingen dat hij het voorzitterschap zou bekleden van de interdepartementale Coördinatiecommissie voor Europese integratie- en associatieproblemen (Coco), terwijl deze commissie onder BZ ressorteerde. De Permanente Vertegenwoordiging viel eveneens onder BZ. Hoewel Homan formeel geen diplomaat was maar ambtenaar van EZ, werd hij de eerste Permanent Vertegenwoordiger.⁵⁶

Het comité van Permanent Vertegenwoordigers bij de Europese Gemeenschappen, het Coreper (Comité des représentants permanents) ging officieel in 1958 aan het werk. Het moest de Raad (of liever: Raden) van Ministers ondersteunen, maar hield daarbij ook contact met de Commissies van EEG en Euratom. Men kende elkaar goed in het comité, want net als Homan hadden de meeste Permanent Vertegenwoordigers aan de voorbesprekingen in de jaren 1955-1956 deelgenomen en waren zij in de onderhandelingen in de periode 1956-1957 ambtelijk hoofd van hun nationale delegatie geweest. Na de ondertekening van de Verdragen van Rome tot de officiële start van de EEG op 1 januari 1958 hadden velen van hen behoord tot het Interim Comité dat er zorg voor moest dragen dat de Commissies en Raden bij hun optreden meteen over basisdossiers zouden kunnen beschikken. Linthorst Homan herinnerde zich de achterdocht bij Europese federalisten over het Coreper. ‘Zou het Comité van PV’s niet ten gevolge hebben, dat een blok van ambtelijke nationale instructies de Europese weg der nieuwe Commissies zou gaan versperren?’⁵⁷ Hoewel zelf lid van het comité, deelde Homan deze vrees van bijvoorbeeld Van der Goes van Naters dat het intergouvernementele comité zelf ‘Raadje’ zou gaan spelen, ten koste van het gewicht van de supranationale Commissies. Homan zag deze organen als de kiem van een Europese regering. Tot zijn teleurstelling moest hij na verloop van tijd vaststellen dat de Raden van de EEG en Euratom steeds meer invloed kregen, ten koste van de positie van de Commissies.⁵⁸

Eigengereid optreden van de Permanent Vertegenwoordiger werd in Haagse departementale kringen niet gewaardeerd. Na zijn benoeming slaagde Homan erin om de vertegenwoordigingen van de Beneluxlanden in Brussel in één gebouw bijeen te krijgen. Hij wilde zo nauw mogelijk

betrokken blijven bij het formuleren van de Nederlandse visie om daarna met zijn Belgische en Luxemburgse collega's een gezamenlijk Beneluxstandpunt te bepalen. Het directoraat-generaal Buitenlandse Economische Betrekkingen (BEB) van het ministerie van EZ in Den Haag stond er echter op dat na de vaststelling van de nationale positie via het reguliere overleg een Beneluxstandpunt tot stand kwam. Op grond hiervan zou dan een instructie aan de Permanent Vertegenwoordiger worden gegeven.⁵⁹ Homan was naar zijn eigen zeggen niet elke dag van januari 1958 tot december 1962 'straalgelukkig' met de instructies die hij ontving.⁶⁰

Na de Ierse, Britse en Deense aanvraag tot toetreding tot de Europese Gemeenschappen in de zomer van 1961 (een Noors verzoek volgde in april 1962) was de Nederlandse regering, die met name het lidmaatschap van Londen toejuichte, huiverig voor een autonome rol van de Commissie van de EEG bij de besprekingen. In het Coreper moest Homan dit standpunt verdedigen.⁶¹ Mede onder invloed van Frankrijk kregen de onderhandelingen een sterk multilateraal karakter. Vanuit Den Haag kreeg Homan de vraag voorgelegd wie hij als ambtelijk onderhandelaar voorstelde onder minister Luns. Homan mocht het ook zelf doen, maar aangezien hij herstellende was van een operatie, adviseerde hij G.E. van Ittersum, de directeur-generaal Europese Samenwerking op BZ. Deze werd inderdaad aangesteld, maar de samenwerking tussen Homan en Van Ittersum verliep moeizaam. Van toetreding kwam het overigens niet omdat de Franse president Charles de Gaulle in januari 1963 een veto uitsprak tegen het Britse lidmaatschap, waarna ook de Ieren, Denen en Noren zich terugtrokken. Homan betreurde het in zijn memoires dat de onderhandelingen waren gevoerd door de nationale ministers en niet door de Commissie. Dit had volgens hem als een 'boemerang' gewerkt, een uitspraak die hij niet nader toelichtte.⁶²

In de tweede helft van 1960 was Nederland voor het eerst voorzitter van de Raad van Ministers. Het was vooral te wijten aan het optreden van Homan als Permanent Vertegenwoordiger dat dit voorzitterschap geen succes werd. Als voorzitter van Coreper, een voorzitterschap dat parallel liep met dat van de Raad, nam hij te vaak en te nadrukkelijk het woord en verkondigde hij zijn eigen standpunten, zo herinnerde zijn plaatsvervanger Rutten zich. Toen het volgende Nederlandse voorzitterschap in 1963 in zicht kwam, benaderden Homans buitenlandse collega's Rutten en zeiden hem zeer bevreesd te zijn voor een nieuw presidentschap van Homan. Ze vroegen Rutten Den Haag hierover in te lichten, hetgeen hij na enige aarzeling deed.⁶³

De samenwerking tussen de Permanente Vertegenwoordiging en de Haagse departementen verliep niet vlekkeloos; zij werd vanaf het begin gekenmerkt door een gebrekkige communicatie. Homan was vanwege zijn federalisme op BZ weinig populair. De aanvankelijke sfeer van coöperatie in Brussel maakte plaats voor harde onderhandelingen, waar Homan niet goed raad mee wist. In combinatie met de boodschap die Rutten had overgebracht, leidde een en ander bij zijn politieke superieuren in 1962 kennelijk tot de conclusie dat hij als Permanent Vertegenwoordiger zou moeten worden vervangen door een krachtiger figuur.⁶⁴ In het najaar van 1962 zou Homan op weinig elegante wijze geloosd worden.

Lid van de Hoge Autoriteit van de EGKS

Sinds de oprichting van de EGKS was haar importantie afgenomen, onder meer als gevolg van het groeiende verbruik van olie en aardgas en de daarmee gepaard gaande verminderde betekenis van steenkool. In 1952 had steenkool zo'n zeventig procent van de energiebehoefte van de Gemeenschap gedekt, in 1962 was dit gedaald tot circa vijftig procent en in 1967 tot ongeveer dertig procent. Het aantal mijnen nam sterk af. Het Nederlandse lid van de Hoge Autoriteit van de EGKS, de om zijn geslepenheid gevreesde voormalige ambtenaar en onderhandelaar Dirk Spierenburg, was van mening dat hij in Luxemburg – waar de EGKS gevestigd was – onvoldoende tot zijn recht kwam en keek uit naar een andere betrekking. Premier De Quay, net als Homan oud-lid van het driemanschap van de Nederlandse Unie, had een hoge achting voor de kwaliteiten van Spierenburg. Een poging van De Quay om hem als zijn secretaris-generaal op Algemene Zaken te benoemen, stuitte op tegenstand van BZ en EZ, die vreesden dat met een zwaargewicht als Spierenburg ook Algemene Zaken zich met de coördinatie van het Europabeleid zou gaan bemoeien. Luns toonde zich bereid om De Quays probleem op te lossen en Spierenburg te benoemen als Permanent Vertegenwoordiger in Brussel, hetgeen vanzelfsprekend het vertrek van Homan impliceerde. Het is mogelijk dat Luns met deze manoeuvre een eventuele toekomstige bemoeienis van Algemene Zaken met 'Europa' wilde voorkomen en in de excellente onderhandelaar Spierenburg een geduchte versterking zag van de Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging. Hij kwam op 6 juni met De Quay en Spierenburg tot een akkoord – zonder dat Homan hierin was gekend.⁶⁵

Nadat Spierenburg op 25 september in een persbericht zijn ontslaagvraag bekend had gemaakt, volgde een dag later een communiqué van de woordvoerder van de Hoge Autoriteit. Daarin werd de indruk gewekt dat Spierenburg ontslag nam op verzoek van de Nederlandse regering, teneinde een functie in Brussel te kunnen aanvaarden in de Nederlandse buitenlandse dienst. Homan werd compleet overvallen door het bericht. Hij was niet de enige. De Tweede Kamerleden Wim Schuijt (KVP) en Gerard Nederhorst (PVDa) wilden weten of het initiatief tot de nieuwe functie voor Spierenburg van de Nederlandse regering uitgegaan was en zo ja, of dat niet in strijd was met het supranationale karakter van de Hoge Autoriteit. Bovendien zeiden zij te vrezen voor aantasting van het Nederlandse Europeabilid door een persoonswisseling bij de Permanente Vertegenwoordiging, juist nu de Britse toetreding en de overeenkomst met de 'geassocieerde' landen op de agenda stonden.⁶⁶

Ook enkele ministers waren door het persbericht verrast. In de kabinetszitting van 28 september herinnerde minister Zijlstra er zijn collega's aan dat toch met Spierenburg over een benoeming was gesproken, omdat in kleine kring bekend was dat hij bij de EGKS weg wilde. De Nederlandse regering had, met andere woorden, niet geprobeerd invloed uit te oefenen op een lid van de Hoge Autoriteit, maar Spierenburg een functie aangeboden nadat deze zelf tot ontslag had besloten.⁶⁷

Homan was ongetwijfeld ontgoocheld over het gedwongen vertrek uit Brussel. Overigens werden noch in het kabinet, noch in de Kamer al te veel woorden vuilgemaakt aan de behandeling die hem ten deel viel. Luns stelde hem in een gesprek voor ambassadeur te worden en liet hem de keuze tussen twee posten, beide buiten het gebied van de Europese Gemeenschap. Toen Homan weigerde, werd hem Spierenburgs positie in de Hoge Autoriteit van de EGKS aangeboden. Homan was terughoudend, want aan deze positie zaten haken en ogen. De functiewisseling zou zijn uittreding uit de Nederlandse ambtelijke dienst betekenen: een lid van de Hoge Autoriteit droeg supranationale politieke verantwoordelijkheid en beloofde bij zijn installering volkomen onafhankelijk van zijn land van herkomst te zullen opereren. Daarbij kwam dat Spierenburgs ambtstermijn slechts tot september 1965 liep, en er bovendien een fusie in de lucht hing tussen de Hoge Autoriteit en de Commissies van de EEG en Euratom. Luns zei toe dat Homan alsnog aanspraak zou kunnen maken op een ambassade als hij voor zijn pensionering zijn Europese ambt zou verliezen.⁶⁸ Die afspraak kon niet worden vastgelegd, omdat leden van de Hoge Autoriteit geen formele binding met nationale overheden mochten hebben.

Bij Homan leidde de gang van zaken ongetwijfeld tot grote ergernis. Getuige een mededeling van staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken Hans van Houten (vvd) in de ministerraad zou Homan zelfs verzocht hebben om opneming in de Nederlandse buitenlandse dienst gedurende zijn ambtsperiode als lid van de Hoge Autoriteit. Vanzelfsprekend was dit niet mogelijk, en dat wist Homan natuurlijk ook.⁶⁹ Wellicht moet zijn verzoek gezien worden als een sarcastische reactie op Luns' 'generositeit', die de Nederlandse regering tot niets verplichtte. Hoe dan ook schoot het optreden van Luns bij Homan in het verkeerde keelgat. De Quay schreef op 7 oktober in zijn dagboek: 'Daarna naar Brussel, alwaar kop thee en borrel bij de Sassen's en maaltijd met de Sassen's bij Linthorst Homan. Goed, en nuttig. Goede vrienden vooral Hans. Ik voel wel dat Luns een speler – ook met mensen – is. Waarom? Zo geworden in de diplomatie? Hans is een nobel mens.'⁷⁰

De ministerraad aanvaardde op 28 september Luns' voorstel om Homan in Spierenburgs plaats voor te dragen als kandidaat-lid van de Hoge Autoriteit. Daarmee was de zaak echter nog niet afgedaan. Het EGKS-verdrag bepaalde namelijk dat vacatures afwisselend door een benoeming door de zes regeringen en door coöptatie van de Hoge Autoriteit moesten worden ingevuld. Over een tweede vacature, tegelijk met die van Spierenburg, was (zo deelde De Quay op 19 oktober mee in de ministerraad) door de zes regeringen besloten, waardoor de vacature-Spienburg door de Hoge Autoriteit door middel van coöptatie zou worden bezet. De Nederlandse regering kon niet meer doen dan een aanbeveling geven. Besloten werd om staatssecretaris Van Houten een gesprek te laten hebben met de president van de Hoge Autoriteit Piero Malvestiti.⁷¹

Niet lang daarna kon Homan gerustgesteld worden met de mededeling van Malvestiti dat hij in de coöptatieprocedure als enige kandidaat zou worden voorgedragen. De regering werd in januari 1963 in de Eerste Kamer door Ivo Samkalden van de pvda nog eens stevig de oren gewassen om haar veronderstelde veronachtzaming van de supranationaliteit van de Hoge Autoriteit. Het was volgens Samkalden ongewenst dat personen nu eens optraden als Europees bestuurder en dan weer als nationaal functionaris. Ook moest de indruk worden vermeden dat een lid van de Hoge Autoriteit door de toezegging van een mooie nationale betrekking niet meer onafhankelijk was. Spienburg had zich sinds zijn ontslagaanvraag bijvoorbeeld niet meer bemoeid met de beslissingen van de Hoge Autoriteit. In die tijd was een conflict gerezen tussen de Nederlandse regering en de Hoge Autoriteit over de openbaarheid van de vrachtprijzen voor kolen, staal en

erts. In december 1962 was de Nederlandse regering door de Hoge Autoriteit zelfs in gebreke gesteld.⁷²

Het 'politiek half-duister' van de EGKS

Met ingang van 14 december 1962 werd Homan ontslag verleend als Permanent Vertegenwoordiger. Luns betuigde zijn persoonlijke dank voor de 'baanbrekende' wijze waarop hij de Permanente Vertegenwoordiging had opgebouwd.⁷³ Op dezelfde dag legde Homan bij het Europees Hof van Justitie de 'plechtige verklaring' af dat hij onafhankelijk van nationale regeringen en in dienst van de Gemeenschap zou optreden. Daarmee was zijn lidmaatschap van de Hoge Autoriteit een feit.⁷⁴ In een interview met *Het Parool* dat een halfjaar later verscheen, liet Homan over zijn gedwongen verplaatsing naar Luxemburg geen onvertogen woord vallen. Hij verklaarde dat hij het 'politiek half-duister' van de EGKS zeker niet gezocht had, maar dat het werk wel boeide. Wel miste Homan 'de behoefte, de dorst naar het politieke gesprek over Europa – ook in de Hoge Autoriteit'.⁷⁵

In zijn memoires schrijft Homan weinig over zijn werkzaamheden in de Hoge Autoriteit. In zijn publicaties, ook zijn autobiografie, stond de propaganda voor het Europese federalisme altijd voorop. Informatie over zijn activiteiten is slechts in flarden terug te vinden tussen zijn observaties van anderen en zijn Europese analyses. Wel hield Homan als lid van de Hoge Autoriteit jaarlijks een persconferentie in Den Haag, omdat er naar zijn zeggen in Luxemburg slechts één Nederlandse correspondent was. Ook bij deze gelegenheden manifesteerde hij zich meer als propagandist van de Europese zaak dan als handhaver van het EGKS-verdrag. Niet zijn activiteiten ten behoeve van de mededinging kregen de meeste aandacht, maar de Franse nationalistische 'dwalingen' onder De Gaulle, die het vetorecht, de positie van de regio in Europa en de aanstaande fusie tussen de drie Europese Gemeenschappen niet wilde opgeven.⁷⁶

Tijdens zijn eerste persconferentie op 27 april 1963 repte Homan van een Luxemburgs 'politiek isolement' in vergelijking met zijn tijd in Brussel. De EGKS kreeg niet veel aandacht van de landelijke en internationale politiek en de pers. Dat had volgens hem niet alleen te maken met de afnemende betekenis van steenkolen als energiebron: de EEG, niet de EGKS, was intussen het paradepaardje van het Europese project geworden. Het sterker supranationale karakter van de EGKS werd niet langer beschouwd als een voorbeeld, maar als een achterhaald idee. Daartegenover stond volgens Homan dat het

EGKS-verdrag nogal dwingend was voor de Hoge Autoriteit. Het EEG-verdrag gaf de Commissie meer ruimte om eigen beleid te ontwikkelen – terecht, vond hij.⁷⁷ Homan was voorstander van een samengaan van de Commissies van de EEG en Euratom en de Hoge Autoriteit, omdat één gefuseerde executieve krachtiger was dan drie losse. Omwille van dit hogere belang moesten de organen van de EGKS ‘niet kinderachtig’ doen over het opgeven van het eigen sterkere supranationale karakter.⁷⁸

Ondanks druk van het kabinet ging het vicevoorzitterschap van de Hoge Autoriteit aan Homans neus voorbij. Hij kreeg de portefeuille van economische mededinging op het gebied van kolen en staal (artikel 65 en 66 uit het EGKS-verdrag). Een probleem was dat de EEG enigszins afwijkende richtlijnen kende voor mededinging. In de praktijk hield Homan zich bezig met het voorkomen van kartelvorming en de juiste concentratie van industriële activiteiten, bijvoorbeeld naar aanleiding van de (voorgenomen) fusie van de Duitse staalconcerns August Thyssen en Phoenix Rheinrohr, waarvoor de EGKS toestemming moest geven: wat was de optimale bedrijfsgrootte om met bijvoorbeeld Amerikaanse bedrijven te kunnen concurreren zonder het mededingingsbeginsel binnen de Europese markt te schaden? Met name voor de staalindustrie speelde een rol dat de kosten van zeetransport geleidelijk sterk daalden ten opzichte van de binnenvaart, het vervoer per spoor en het wegtransport. Binnen de Hoge Autoriteit stonden voorstanders van moderne staalindustrieën langs de kusten in IJmuiden, Gent, Duinkerken en Taranto tegenover degenen die een rem wilden op de verplaatsing van de staalindustrie naar zee, ten behoeve van het behoud van deze industrie in het Ruhrgebied, Luxemburg en Lotharingen.⁷⁹ Het kostte Homan veel tijd en energie om zijn draai te vinden. ‘Ik had er zwaar werk aan voordat ik de problematiek enigermate onder de knie kreeg, en een studiereis inzake de mededingingspolitiek in de Verenigde Staten van Noord-Amerika was heus geen luxe,’ schreef hij in zijn memoires. Geleidelijk ging het werk lopen, waarbij hij sterk steunde op zijn medewerkers.⁸⁰

Voor Homan was het de eerste en de laatste keer dat hij een functie vulde waarin hij onder parlementaire controle stond, en wel van het Europees Parlement. Het was in zijn ogen een merkwaardige politieke constructie. De Hoge Autoriteit en de Commissies van de EEG en Euratom werden niet, zoals een regering, samengesteld op grond van een politiek programma. Door de ‘grilligheden van benoemingen – en in de E.G.K.S. coöptaties’ verliep de formering van deze organen veel willekeuriger dan in andere politieke colleges gebruikelijk was. Niettemin was het ‘team’ als collectief politiek verantwoordelijk.⁸¹

De beoogde samensmelting van de Hoge Autoriteit en de twee Commissies werd voortvarend aangepakt, en al spoedig na Homans ambtsaanvaarding bleek de EGKS ook institutioneel een aflopende zaak. Op 8 april 1965 viel het besluit tot de fusie van de drie Gemeenschappen, die in 1967 zou plaatsvinden. Edmund Wellenstein, de secretaris-generaal van de EGKS, betitelt de laatste jaren van de EGKS als 'nogal opmerkelijk'. De oude Malvestiti was in 1963 tussentijds afgetreden en werd opgevolgd door de 'wonderlijke, maar buitengewoon begaafde president Dino [Rinaldo – RDB] del Bo'.⁸² Het optreden van deze christendemocraat gaf de Hoge Autoriteit in haar nadagen volgens Wellenstein nog een geweldige ervaring, die begon in januari 1964. Een door de Hoge Autoriteit voorgestelde maatregel om de goedkope import van staal aan banden te leggen om zo het inzakken van de staalprijs te voorkomen, werd afgewezen door onder meer Italië en Nederland. Del Bo en de overige leden van de Hoge Autoriteit besloten daarop om de door hen voorgestelde maatregel als uitzonderingsmaatregel door te drukken. De beslissing veroorzaakte een hoop gemor, maar werd uiteindelijk wel geaccepteerd. Er was veel moed voor nodig, aldus Wellenstein.⁸³ Homan had overigens meer bedenkingen tegen dit soort 'protectionisme', net als de Nederlandse regering. Hij beschouwde het als een overgangsmaatregel, die naar hij hoopte een tijdelijk karakter zou hebben.⁸⁴

In zijn memoires rept Homan van de goede sfeer in Luxemburg. Tot de Nederlandse kolonie in Luxemburg behoorden de vvd'er Hans Nord, secretaris-generaal van het Europees Parlement, en de antirevolutionair André Donner, rechter bij het Europees Hof van Justitie. Desondanks moet het voor Homan vooral een tijd van Europese ontgoocheling geweest zijn. De 'legestoelcrisis' (toen Frankrijk de bijeenkomsten van de Raad van Ministers boycotte vanwege het conflict over het vetorecht) maakte voorlopig aan alle federale illusies een einde. Het 'vaak gefrustreerde' Europees Parlement streed tevergeefs voor rechtstreekse verkiezingen. Homan genoot van de aanvallen op de Franse president De Gaulle door Commissievoorzitter Walter Hallstein en het commissielid Mansholt, zijn beschermheer. Ook zelf trok hij in zijn Luxemburgse jaren openlijk ten strijde tegen De Gaulles houding. Dit weerhield hem er niet van om op 29 mei 1967 de feestelijke viering van tien jaar Verdragen van Rome bij te wonen. De idealen van toen waren, schreef Homan in zijn memoires, doelbewust gedwardsboomd door de man die daar nu in een hoge zetel troonde als een Romeins marmeren beeld: De Gaulle. Homans geweten zei hem dat hij had moeten wegblijven, net als Spaak, de Belgische voorzitter van de onderhandelingen

die tot het EEG-Verdrag hadden geleid, maar zijn nieuwsgierigheid had het gewonnen van zijn afkeer. ‘Het was een nare bijeenkomst...’⁸⁵

Op 1 juli 1967 werden de Hoge Autoriteit en de Commissies van EEG en Euratom samengevoegd tot de Europese Commissie. Voor zeven van de negen leden van de Hoge Autoriteit, onder wie Homan, had dit tot gevolg dat zij hun Europese ambt moesten opgeven. Homan had zijn oog eerder al laten vallen op de missie in Londen van de Europese Commissie. Nadat hij als ambteloos burger enige tijd met zijn vrouw bij zijn schoonmoeder in Italië had gewoond, volgde hij per 1 september 1968 de Nederlandse oud-minister van BZ Eelco van Kleffens op als hoofd van de missie in Londen. In deze functie kreeg Homan opnieuw te maken met de strijd tussen de nationale departementen en de communautaire instellingen. De Fransen bestreden uitbreiding van zijn diplomatieke bevoegdheden om te voorkomen dat de nieuwe Europese Commissie te veel diplomatieke invloed kreeg.⁸⁶ Homan concentreerde zich op de bevordering van de Britse aansluiting bij het continentale Europa. Op 31 augustus 1971 legde zijn functie neer. Vervolgens vestigde hij zich te Rome, waar hij in 1986 stierf. Propagandist van het Europese federalisme bleef hij tot zijn dood.

De noodzakelijkheid van ‘Europa’

Linthorst Homan heeft het naoorlogse proces van Europese integratie vanuit verschillende gezichtspunten kunnen waarnemen: eerst vanuit de landbouwsector en de Europese Beweging, later vanuit de Nederlandse ambtelijke dienst en ten slotte vanuit het perspectief van de Europese Gemeenschappen. Alleen het parlementaire werk kende hij niet van binnenuit. In een onvoltooid manuscript over de geschiedenis van de Europese integratie, waaraan hij tot kort voor zijn overlijden werkte, concludeerde Homan dat juist in ‘parlementaire kringen’ de meeste verbeeldingskracht getoond was, meer dan in het intergouvernementele overleg waaraan hijzelf had deelgenomen. Hij doelde hiermee ongetwijfeld op de parlementariërs die in 1952 en 1953 een ontwerpstatuut voor een Europese Politieke Gemeenschap hadden opgesteld. Opmerkelijk is dat hij in dit manuscript ook zijn waardering uitsprak voor het (beginnende) revisionisme in de geschiedschrijving over Europese integratie onder leiding van Alan Milward. Deze Britse historicus betoogde dat niet het supranationale ideaal van de Europese founding fathers, maar de wens van de nationale staten tot opbouw van nationale

verzorgingsstaten dé drijvende kracht geweest was achter de Europese integratie in de jaren vijftig.⁸⁷

Homan was zelf geen founding father, zoals zijn held Van Hogendorp destijds. Ondanks de vele functies waarin hij een bijdrage leverde aan de opbouw van 'Europa' was zijn persoonlijke invloed op de vormgeving hiervan beperkt. In zijn Europese carrière was hij niet zelden een speelbal van anderen, zoals tijdens de 'banenruil' met Spierenburg. Naast zijn eerlijkheid, fatsoen, charme en humor komen Homans naïviteit en beïnvloedbaarheid in herinneringen van tijdgenoten vaak ter sprake. Deze karaktertrekken maken het tamelijk raadselachtig hoe hij zich in zijn Europese werk zo lang heeft kunnen handhaven, eerst als onderhandelaar voor Nederland, later als Permanent Vertegenwoordiger en ten slotte als lid van de Hoge Autoriteit.

Op het eerste gezicht lijkt Homan geen exponent van zijn ambtelijke en politieke omgeving. Zijn federalistische inzichten werden immers maar door weinigen in dit milieu gedeeld. Toch viel het met zijn excentriciteit ook wel weer mee. Homan propageerde het federalisme, maar spande zich aan de onderhandeltafel vooral in voor een economische schaalvergroting in West-Europa. Aan zijn opvattingen lag dan ook de overtuiging ten grondslag dat een structurele vergroting en verspreiding van de welvaart noodzakelijk was om sociale onrust te voorkomen, én de gedachte dat deze welvaartstoename tot stand kon worden gebracht door Europese economische schaalvergroting. Met deze uitgangspunten, die door velen werden gedeeld, toonde Homan zich geen buitenbeentje, maar typisch een kind van zijn tijd.

Noten

¹ Met dank aan James Kennedy en Nell Pattij voor hun commentaar op een eerdere versie van dit stuk.

² Interview met M.H.J.C. Rutten, in: A.G. Harryvan e.a. (red.), *Voor Nederland en Europa. Politici en ambtenaren over het Nederlandse Europeabeleid en de Europese integratie, 1945-1975* (Amsterdam 2001) 216-217.

³ Interview met E.H. van der Beugel, in: Harryvan e.a., *Voor Nederland*, 56-57.

⁴ H. Daalder en J. Gaemers, 'Inleiding', in: W. Drees, *Op de kentering. Een sociaal-democratische visie op Nederland en de wereld na de bevrijding* (Amsterdam 1996) 11.

⁵ Interview met E.H. van der Beugel, in: Harryvan e.a., *Voor Nederland*, 56-57.

⁶ Nationaal Archief (NA), Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 37, toespraak Homan voor Rotterdamsch Genootschap Gijsbert Karel van Hogendorp op 7 november 1958, 15. In zijn boek *Tijdscentering* vergeleek hij de plannenmakerij van De Nederlandse

Unie in bezettingstijd met het werk van Van Hogendorp in de Franse tijd: J. Linthorst Homan, *Tijdskennering. Herinnering aan vernieuwingswerk vóór en na 10 Mei 1940* (Amsterdam/Brussel 1946) 201. Ook in vroegere publicaties noemt Homan Van Hogendorp.

⁷ J. Linthorst Homan, 'Wat zijt ghy voor een vent.' *Levensherinneringen van mr. J. Linthorst Homan* (Assen 1974) xv, 11-12.

⁸ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 19; W. ten Have, *De Nederlandse Unie. Aanpassing, vernieuwing en confrontatie in bezettingstijd 1940-1941* (Amsterdam 1999) 41-43.

⁹ NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 37, reactie Linthorst Homan op een lofrede van H.J. de Koster (voorzitter van de Nederlandse vereniging van meelfabrikanten) bij de uitreiking van de 'zilveren broodmand' aan Homan vanwege zijn verdiensten voor de voedselvoorziening, 1 april 1963, 4; Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 206.

¹⁰ Ten Have, *De Nederlandse Unie*, 44.

¹¹ H.D. de Loor, *Nieuw Nederland loopt van stapel. De Oxford Groep in Nederland, een sociale beweging van het interbellum* (Kampen 1986) 144-145.

¹² De Loor, *Nieuw Nederland*, 135; G. van Roon, *Kleine landen in crisistijd. Van Oslostaten tot Benelux, 1930-1940* (Amsterdam/Brussel 1985) 282-284. Van Roon ziet de latere oprichting van de Benelux en de Noordse Raad als resultaten van de samenwerking van de Oslostaten.

¹³ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, xv.

¹⁴ Bijvoorbeeld het plan voor een pan-Europa van Richard Coudenhove-Kalergi.

¹⁵ Ten Have, *De Nederlandse Unie*, 321.

¹⁶ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 4, mei '40-maart '41 ('s-Gravenhage 1972) 828.

¹⁷ Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), Doc. 1 – 1063 II, notities van Homan op 22 april 1945 in 'Bosch en Ven' te Oisterwijk, 10-11. Na de bevrijding hielden de communisten de herinnering aan deze uitspraak van Homan levend: *HTK 1959-1960*, Marcus Bakker (CPN) in debat 21 juni 1960 over Defensienota 1961-1963; *HTK 1956-1957*, Henk Gortzak (CPN) in debat 20 december 1956 over begroting Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

¹⁸ Linthorst Homan, *Tijdskennering*, 281. Overigens hekelde Homan het 'internationalisme' in juli 1940 publiekelijk als een oorzaak van nationale gezagsondermijning: J. Linthorst Homan, *Aanpakken! Een hartekreet van een jongen Nederlander* (Haarlem z.j. [1940]) 16.

¹⁹ NIOD, Doc. 1 – 1063 II, notities van Homan op 22 april 1945 in 'Bosch en Ven' te Oisterwijk, 10-11.

²⁰ R. Skidelsky, *John Maynard Keynes*, Volume Three, *Fighting for Freedom, 1937-1946* (New York/Londen 2001) 195.

²¹ H. van Osch, *Jonkheer D.J. de Geer. De teloorgang van een minister-president* (Amsterdam 2007) 390-392.

²² A. van der Zwan, *Hij overwon iedereen op een vrouw na. F.H. Fentener van Vlissingen 1882-1962* (Amsterdam 2006) 219.

²³ H.J. Langeveld, *Schipper naast God. Hendrikus Colijn 1869-1944*. Deel II, 1933-1944 (Amsterdam 2004) 544.

²⁴ H.M. Hirschfeld, *Herinneringen uit de bezettingstijd* (Amsterdam/Brussel 1960) 50-51.

- ²⁵ NIOD Doc. 1 – 1063, map A, memorandum van Homan, juli 1941, 5.
- ²⁶ M. de Keizer, *De gijzelaars van Sint Michielsgestel. Een eliteberaad in oorlogstijd* (Alphen aan den Rijn 1979) 177.
- ²⁷ NA, Archief Linthorst Homan, inv.nr. 41, manuscript 'WAAROM BOVENNATIONAAL? Organisatorische Europese overpeinzingen door Dr. J. Linthorst Homan', 13.
- ²⁸ A.G. Harryvan en J. van der Harst, *Max Kohnstamm. Leven en werk van een Europeaan* (Utrecht 2008) 77-78. Ook in regeringskringen in Londen gingen de geesten in 1943 onder leiding van de latere minister Wim Beyen uit in de richting van de aansluiting van Nederland als koloniale mogendheid bij een te vormen 'Atlantische groep': W.H. Weenink, *Bankier van de wereld, bouwver van Europa. Johan Willem Beyen 1897-1976* (Amsterdam/Rotterdam 2005) 225.
- ²⁹ Linthorst Homan, *Tijdscentering*, 429.
- ³⁰ NIOD, Doc. 1 – 1063 11, notities van Homan op 22 april 1945 in 'Bosch en Ven' te Oisterwijk, 15; Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 154.
- ³¹ P. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraffing en reclassering van 'foute' Nederlanders, 1945-1955* (Houten 1989) 74; en idem, *Burgemeesters in oorlogstijd. Besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006) 614.
- ³² A.E. Kersten, 'Linthorst Homan, Johannes (1903-1986)', in: *Biografisch woordenboek van Nederland*; zie www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/linthorst (13 maart 2008); J. Bosmans, 'Quay, Jan Eduard de (1901-1985)', in: *Biografisch woordenboek van Nederland*; zie www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/quay (13 maart 2008).
- ³³ Hoewel hij de Unie niet expliciet noemde, doelde Verkade ongetwijfeld op deze voormalige Unie-leden; zie W. Verkade, 'Het "Europa van het verzet"', in: H.J.M. Aben (red.), *Europa in beweging* (z.pl./z.j. [1968]) 5-10, aldaar 6; idem, 'Verenigd Europa als verzet tegen het Groß-Germanische Reich', *Nieuw Europa*, 17 (1964) 11, 199.
- ³⁴ NIOD Doc. 1 – 1063, map A, getypte versie en pamflet 'Landgenooten, De druk gaat verdwijnen! De bevrijding nadert!'; Linthorst Homan, *Tijdscentering*, 411.
- ³⁵ J. Bank, *Opkomst en ondergang van de Nederlandse Volks Beweging (NVB)* (Deventer 1978) 89 en 96.
- ³⁶ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 162.
- ³⁷ Linthorst Homan, *Tijdscentering*, 144, 221-223, 230, 231 en 281; Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 165.
- ³⁸ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 157.
- ³⁹ Zie de website van Parlement & Politiek voor een volledige lijst van de vele nevenfuncties die Homan gedurende zijn leven had (www.parlement.com).
- ⁴⁰ J. van Merriënboer, *Mansholt. Een biografie* (Amsterdam 2006) 216. Interview met J.J. van der Lee, in: Harryvan e.a., *Voor Nederland*, 167.
- ⁴¹ A.S. Milward, *The European Rescue of the Nation-State* (Londen 1994 [1992]) 287.
- ⁴² Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 168-177; J. Linthorst Homan, *Europese landbouwpolitiek/European Agricultural Policy/La politique agricole européenne. Rapport ingediend bij de Europese Beweging* (Assen 1950) 11-30.
- ⁴³ Van Merriënboer, *Mansholt*, 216.
- ⁴⁴ Weenink, *Beyen*, 321-323.

- ⁴⁵ J. Linthorst Homan, 'Het ontwerpen van E.E.G. en Euratom', in: Aben, *Europa in beweging*, 50.
- ⁴⁶ J. Linthorst Homan, *Van gewest tot gemeenschap. Artikelen en lezingen over Europa, 1948-1968* (z.pl./z.j. [’s-Gravenhage 1968]) 62.
- ⁴⁷ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 210.
- ⁴⁸ Nota 13 november 1956 van Homan als voorzitter van de Nederlandse delegatie en Van der Beugel als voorzitter van de ambtelijke Coördinatiecommissie voor de Integratie voor de ministerraad; zie www.inghist.nl/pdf/europa/Soo542.pdf.
- ⁴⁹ Linthorst Homan, 'Het ontwerpen', 54 en 56.
- ⁵⁰ Nota 29 november 1956 van de ambtelijke Coördinatiecommissie voor de Integratie voor de ministerraad; zie www.inghist.nl/pdf/europa/Soo544.pdf. De fractieleider van de KVP Carl Romme bracht in een informeel lunchgesprek met minister Luns en staatssecretaris Van der Beugel ter sprake dat de inschakeling van overzeese gebiedsdelen in de gemeenschappelijke markt mogelijkheden bood om de vijf Europese partners aan de Nederlandse Nieuw-Guinea-politiek te binden. Europese vooruitstrevendheid ging hier hand in hand met imperiale behoudzucht: NA, Archief E.H. van der Beugel, inv.nr. I, Dagboek Van der Beugel, 10-II (10 januari 1957).
- ⁵¹ M. van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd. Een tocht door de twintigste eeuw* (Amsterdam 1980) 224.
- ⁵² Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 223.
- ⁵³ Interview met J.J. van der Lee, in: Harryvan e.a., *Voor Nederland*, 170.
- ⁵⁴ Van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 223.
- ⁵⁵ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 243.
- ⁵⁶ A.G. Harryvan en J. van der Harst, 'De kwestie-Spiereburg, of de wegzending van Johannes Linthorst Homan uit het Brusselse paradijs', in: B.G.J. de Graaff en D. Hellema (red.), *Instrumenten van buitenlandse politiek. Achtergronden en praktijk van de Nederlandse diplomatie* (Amsterdam 2007) III.
- ⁵⁷ NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 37, inleiding Linthorst Homan te Brussel voor de Europese Studiegroep van de Cornelis van Vollenhoven Stichting aan de Rijksuniversiteit Leiden, 30 maart 1962, 10.
- ⁵⁸ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 229, 243 en 248.
- ⁵⁹ F.G. Moquette, *Van BEP tot BEB. De aanpassing van de bestuurlijke structuren aan de ontwikkelingen van de buitenlandse economische betrekkingen in Nederland sinds 1795* (Leiden 1993) 360.
- ⁶⁰ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 248.
- ⁶¹ M. Dumoulin e.a. (red.), *De Europese Commissie 1958-1972. Geschiedenis en herinneringen van een instelling* (Luxemburg 2007) 568.
- ⁶² Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 249 en 254.
- ⁶³ Interview met M.H.J.C. Rutten, in: Harryvan e.a., *Voor Nederland*, 218; C. Rutten, *Aan de wieg van Europa en andere Buitenlandse Zaken. Herinneringen van een diplomaat* (Amsterdam 2005) 73-75.
- ⁶⁴ Harryvan en Van der Harst, 'De kwestie-Spiereburg', 109.
- ⁶⁵ Ibidem, III-II2; J.W.L. Brouwer, 'Nederlands grootste onderhandelaar. Dirk Pieter Spiereburg (1909-2001)', in: B. van der Zwan, B.G.J. de Graaff en Duco Hellema

(red.), *In dienst van Buitenlandse Zaken. Achttien portretten van ambtenaren en diplomaten in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2008) 127.

⁶⁶ HTK 1962-1963, aanhangsel, vragen Schuijt en Nederhorst, ingezonden 27 september 1962.

⁶⁷ NA, notulen ministerraad 28 september 1962 en 5 oktober 1962.

⁶⁸ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 257-258; NA, notulen ministerraad, 28 september 1962.

⁶⁹ NA, notulen ministerraad, 10 november 1962.

⁷⁰ Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Archief J.E. de Quay, inv.nr. 48, uittreksels dagboek, 7 oktober 1962.

⁷¹ NA, notulen ministerraad 28 september 1962, 19 oktober 1962 en 29 oktober 1962.

⁷² HEK 1962-1963, interpellatie Samkalden, 22 januari 1963.

⁷³ NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 43, ontslagbrief minister van Buitenlandse Zaken aan Homan 21 december 1962.

⁷⁴ NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 43, plechtige verklaring afgelegd door mr. J. Linthorst Homan.

⁷⁵ *Het Parool*, 24 mei 1963.

⁷⁶ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 262; NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 37, notities voor persconferenties op 27 april 1963, 9 december 1963, 8 december 1964, 10 december 1965, 13 december 1966; NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 38, notities voor persconferentie op 3 juli 1967.

⁷⁷ NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 37, notities Linthorst Homan voor eerste persconferentie op het Nederlandse informatiebureau der Europese Gemeenschappen, Den Haag, 27 april 1963, 8-10; *Het Parool*, 29 april 1963.

⁷⁸ *Het Parool*, 24 mei 1963.

⁷⁹ NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 37, notities Linthorst Homan voor derde persconferentie op het Nederlandse bureau van de voorlichtingsdienst der Europese Gemeenschappen, Den Haag, 8 december 1964, 17; Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 259-260.

⁸⁰ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 262; D.P. Spierenburg en R. Poidevin, *The History of the High Authority of the European Coal and Steel Community. Supranationality in Operation* (Londen 1994) 472.

⁸¹ NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 37, notities Linthorst Homan voor eerste persconferentie op het Nederlandse informatiebureau der Europese Gemeenschappen, Den Haag, 27 april 1963, 3; notities Linthorst Homan voor tweede persconferentie bij de voorlichtingsdienst der Europese Gemeenschappen, Den Haag, 9 december 1963, 3.

⁸² NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 37, notities Linthorst Homan voor derde persconferentie op het Nederlandse bureau van de voorlichtingsdienst der Europese Gemeenschappen, Den Haag, 8 december 1964, 7; Spierenburg en Poidevin, *History*, 591-599.

⁸³ Interview met E.P. Wellenstein, in: Harryvan e.a., *Voor Nederland*, 304-305.

⁸⁴ NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 37, notities Linthorst Homan voor derde persconferentie op het Nederlandse bureau van de voorlichtingsdienst der Europese Gemeenschappen, Den Haag, 8 december 1964, 7; Spierenburg en Poidevin, *History*, 591-599.

⁸⁵ Linthorst Homan, *Levensherinneringen*, 259-271.

⁸⁶ Dumoulin e.a., *De Europese Commissie*, 368.

⁸⁷ NA, Archief J. Linthorst Homan, inv.nr. 41, manuscript 'WAAROM BOVENNATIONAAL? Organisatorische Europese overpeinzingen door Dr. J. Linthorst Homan', 42 en 46.